

го механізму, по відношенню до правових режимів тощо. Зазначене свідчить про необхідність всебічного аналізу даної категорії з точки зору інструментальної теорії права.

¹ Общая теория государства и права Академический курс в трех томах / Отв. ред. М. Н. Марченко. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2007. Т. 3. – 712 с. – С. 422–425.

² Шундигов К. В. Механизм правового регулирования: Учебное пособие / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. А. В. Малько. – Саратов: СГАП, 2001. – 104 с. – С. 30.

³ Актуальні проблеми теорії держави та права: навчальний посібник / Є. В. Білозьоров, Є. О. Гіда, А. М. Завальний та ін.; за заг. ред. Є. О. Гіди. – К.: ФОП О. С. Ліпкан, 2010. – 260 с. – С. 104.

⁴ Проблемы теории государства и права: Учебник / Под ред. С. С. Алексеева. – М.: Юрид. лит., 1987. – 448 с. – С. 240.

⁵ Алексеев С. С. Право: азбука, теория, философия: Опыт комплексного исследования. – М.: Статут, 1999. – 712 с. – С. 349–350.

⁶ Алексеев С. С. Правовые средства: постановка проблемы, понятие, классификация // Советское государство и право. – 1987. – № 6. – С. 14.

⁷ Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2005. – 768 с. – С. 722.

⁸ Шундигов К. В. Механизм правового регулирования: Учебное пособие / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. А. В. Малько. – Саратов: СГАП, 2001. – 104 с. – С. 32.

⁹ Сапун В. А. Теория правовых средств и механизм реализации права. – СПб., 2002. – С. 29.

¹⁰ Рассказов Л. П. Теория государства и права: Учебник для вузов. – М.: Риор, 2008. – 463 с. – С. 402.

¹¹ Смолянский М. Б., Колушкіна Л. Ю. Теория государства и права: Учебное пособие. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К»; Ростов н/Д: Наука-Прогресс, 2008. – 288 с. – С. 264.

¹² Иванов А. А. Теория государства и права: учеб. Пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / А. А. Иванов; под. ред. В. П. Малахова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2009. – 351 с. – С. 233.

¹³ Теория государства и права: Учебник / Под ред. докт. юрид. наук, проф. заслуж. деятеля науки РФ Р. А. Ромашова. – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. – 630 с. – С. 390–391.

¹⁴ Актуальні проблеми теорії держави та права: (навчальний посібник) / Є. В. Білозьоров, Є. О. Гіда, А. М. Завальний та ін.; за заг. ред. Є. О. Гіди. – К.: ФОП О. С. Ліпкан, 2010. – 260 с. – С. 105.

Резюме

У статті охарактеризовано підходи до розуміння таких важливих категорій юридичної науки як правові засоби, на загальнотеоретичному рівні виокремлено критерії класифікації правових засобів.

Ключові слова: правове регулювання, засоби правового регулювання, класифікація засобів правового регулювання.

Резюме

В статье дана характеристика подходов к пониманию таких значимых категорий юридической науки, как правовые средства, на общетеоретическом уровне выделены критерии классификации правовых средств.

Ключевые слова: правовое регулирование, средства правового регулирования, классификация средств правового регулирования.

Summary

The main features of the existing approaches to understanding and based on general theoretical level criteria of classification of the important categories of the legal science such as means of legal regulation are provided by the article.

Key words: legal regulation, means of legal regulation, the criteria for differentiation means of legal regulations.

Отримано 26.04.2011

Ю. В. АНДРУЩАКЕВИЧ

*Юлія Володимирівна Андрущакевич, здобувач
Київського університету права НАН України*

КОНКРЕТИЗАЦІЯ ПРАВОВИХ НОРМ: ПОНЯТТЯ ТА ПРИРОДА

Актуальність означеної теми полягає у всебічному дослідженні теоретичних аспектів конкретизації права, що зумовлено об'єктивними обставинами, пов'язаними із розширенням меж правового регулювання шляхом поширення дії правових приписів на нові сфери відносин; необхідності обґрунтування доцільного

співвідношення стабільного характеру права та динамічного розвитку суспільних відносин; потребами об'єктивного, повного, всебічного, ефективного правозастосування; зміцненням законності як загальної вимоги та принципу права, а також необхідністю обґрунтування шляхів вдосконалення законодавства як правової основи державно-владного впливу на суспільство. Загальність правової норми, що полягає у невизначеності кола суб'єктів суспільних відносин та кількості ситуацій передбачає можливість впровадження її в суспільні відносини шляхом конкретизації припису норми права до сфери суспільних відносин певного суб'єкта чи певної життєвої ситуації. Саме конкретизація норми є суттєвим фактором визначення ефективності правового регулювання в цілому.

Наукове дослідження визначеної проблеми можна умовно поділити на три етапи (періоди): дореволюційний, радянський та сучасний. Вперше деякі аспекти конкретизації права досліджувалися дореволюційним вченим – теоретиком Н. О. Гредескулом на початку двадцятого сторіччя¹, який вперше почав розмежовувати поняття конкретизації та тлумачення норм права. Він стверджував, що конкретизація це «критичний етап на шляху права від загальної формули до його практичного здійснення або втілення в життя»². Правові норми формулюються в загальному вигляді, що не надає можливості врахування особливостей індивідуальних відносин та зумовлює необхідність їх конкретизації. Шляхом конкретизації абстрактний зміст юридичних норм перекладається на більш визначений рівень, породжуючи конкретні приписи, зумовлюючи фактичні обставини, які підпадають під дію загальної норми.

У теорії радянського права поняття «конкретизація» застосовувалось до різних сфер буття права; цим поняттям охоплювали різні аспекти юридичної діяльності – застосування права, правотворчість та тлумачення. Деякі автори пов'язували конкретизацію виключно з окремими сторонами правової дії.

Так, Н. Б. Зейдер визначав конкретизацію як надання праву (в суб'єктивному розумінні) максимальної визначеності в процесі правозастосовчої (а саме судової) діяльності³. К. І. Комісаров не надавав такого широкого значення конкретизації та вважав, що конкретизація є лише способом застосування особливого роду правових норм, які можливо назвати ситуаційними, та обмежується сферою суб'єктивних прав і обов'язків учасників правовідносин, які є предметом судового розгляду⁴. Ця ідея К. І. Комісарова була піддана критиці з боку М. М. Вопленка, який вважав, що визначення, обґрунтоване К. І. Комісаровим, призведе до вузького розуміння категорії конкретизації, більш того, воно призведе до необхідності погодитись з тезою, що конкретизація має місце лише в сфері цивільного процесу, що, на думку М. М. Вопленка, є невірною точкою зору⁵.

Заслуговує на увагу поняття «конкретизації», запропоноване А. Ф. Ноздрачовим, який визначив цю категорію як родові поняття, що означає встановлення розпоряджень, роз'яснюючих або розвиваючих вихідні норми законів та підзаконних актів, та націлене на таку регламентацію суспільних відносин, при якій досягається повнота регулювання, єдність суспільних відносин визначеного виду⁶. Автор розглядає конкретизацію як засіб розвитку законодавства, заповнення прогалів правового регулювання⁷.

Г. Г. Шмельова розглядає конкретизацію в процесі правотворчості та правозастосування, причому в рамках останнього досліджується співвідношення конкретизації юридичних норм та їх офіційного тлумачення⁸. Деякі автори стверджують, що конкретизація використовується в рамках правотворчості, правозастосування та тлумачення⁹.

Поняття конкретизації досліджувалось також О. К. Безіною та В. В. Лазаревим, які вбачали в сутності конкретизації її багатозначність та можливість використання цієї категорії, як в сфері правосуддя, так і в процесі правозастосування. Автори вбачають в конкретизації привнесення нового елементу, який відсутній раніше в нормативному акті. Таким чином, слід визначити, що конкретизація, яка має місце в процесі застосування права судом завершує правотворчий процес¹⁰.

На думку М. М. Вопленка, даний підхід до дослідження поняття конкретизації призводить до змішування правозастосовчої та правотворчої функцій, що є характерним для анго-американської системи права¹¹.

У сучасній літературі доктринальне осмислення феномена конкретизації правових норм ми знаходимо в роботах А. І. Овчиннікова та С. С. Алексєєва. Вчені впевнені, що будь-яка конкретизація пов'язується із створенням норми на основі норми вже існуючої. Навіть створення підвідомчого нормативного акта «не являє собою пізнання волі законотворця, а є конструюванням саме цієї волі, співавторством». Наголошується, що поява «конкретизуючої норми» – яка розрізняється за рівнем абстрактності – призводить до нормативного та казуального тлумачення, а будь-яка правова аналогія дуже близька до розширеного тлумачення вихідних норм, загальних принципів та основ законодавства. Таким чином, правозастосовча конкретизація зводиться до статусу «неявної правотворчості» та в ранг універсального засобу дозволу антиномії справедливості та законності¹².

Отже, відсутність єдності у поглядах як відчизняних, так і зарубіжних учених-юристів відносно правової природи, поняття, ознак, видів та форм конкретизації зумовлює необхідність всебічного та повного вивчення цього явища на категоріальному рівні.

Метою цієї публікації є дослідження інституту конкретизації як важливого аспекту правової реальності з точки зору його природи та сутності. Саме це зумовлює постановку завдання – визначення ознак конкретизації, що відмежовують її від інших правових категорій та обґрунтування авторського визначення поняття конкретизації як особливого різновиду юридичної діяльності.

У сучасній літературі проблематику, пов'язану з дослідженням конкретизації навряд чи можна вважати достатньо вивченою. Аналіз вже існуючих досліджень дає можливість зробити висновок, що автори наголошують лише на окремих аспектах феномена юридичної конкретизації.

Для обґрунтування загального визначення поняття правоконкретизації, на нашу думку, слід виходити перш за все з того, що воно повинно мати самостійне значення поряд з іншими загальнотеоретичними поняттями (правотворчість, застосування права, тлумачення, деталізація права та інші). Загальне визначення правоконкретизації пов'язується з необхідністю аналізу гносеологічної сутності конкретизації та її логічного механізму. Дослідження гносеологічної сутності та логічного механізму конкретизації права надасть можливість виявити: а) специфіку процесу конкретизації норм права, її зв'язок та співвідношення з іншими видами юридичної діяльності (правотворчістю, правозастосуванням, тлумаченням); б) юридичну природу результатів правоконкретизації, логічний зв'язок та співвідношення між видами юридичної діяльності та конкретизуючими нормами права, а також забезпечення законності цього роду діяльності.

На нашу думку, конкретизація може розглядатись як логічна операція, а в гносеологічному плані – як метод пізнання. Однак, існуючі наукові ідеї не надають можливості досягнення єдності та однозначності наукових ідей у цій сфері. Так, існує точка зору щодо ототожнення процесу конкретизації пізнання з діалектичним процесом пізнання як «безперервним рухом, розвитком пізнання»¹³. Обґрунтовується думка про те, що «конкретизація пізнання є процес найбільш глибокого відображення об'єкту»¹⁴.

У гносеологічному аспекті аналізує конкретизацію І. М. Волошко, вважаючи її методом пізнання, що надає можливість «переходу від абстрактно-теоретичних знань до конкретнотеоретичних»¹⁵. По суті метод конкретизації, у розумінні І. М. Волошко, є методом сходження від абстрактного до конкретного, що здійснюється за допомогою визначених логіко-гносеологічних прийомів (визначення, опису, інтерпретації, пояснення)¹⁶.

Слід підкреслити, що розуміння конкретизації як методу сходження від абстрактного до конкретного та способів його досягнення є необхідним для процесу науково-теоретичного дослідження права, його сутності, закономірностей. Разом з тим, його навряд чи можна повністю застосовувати у практико-прикладному дослідженні. У тому числі й на конкретизацію права як на один з можливих шляхів переведення нормативності права на визначений рівень, що надає змогу безпосередньо втілити його у реальну поведінку суб'єктів.

Конкретизація права являє собою також рух пізнання від абстрактного до конкретного, але на практико-прикладному рівні – рівні пізнання. При цьому, даний процес зумовлений специфічним об'єктом конкретизації права (діючими нормами права), її предметом (зв'язок загальних абстрактних юридичних норм з реальними обставинами, умовами їх функціонування) та ціллю (підвищення результативності правового регулювання). Специфіка такого підходу потребує, на нашу думку, особливої уваги до логічних та спеціально-юридичних аспектів правоконкретизуючої діяльності.

Досліджуючи конкретизацію В. М. Костюк обґрунтував визначення цієї категорії як результат співвідношення змісту абстракції до сфери її застосування¹⁷.

Конкретизація як будь-який пізнавальний акт являє собою, по-перше, визначений процес мислення, націлений на перетворення понять у родові відносини; по-друге, результат цього процесу діалектико-матеріалістичне співвідношення загального, особливого та одиничного, а також співвідношення абстрактного та конкретного, надає можливість розглядати конкретизацію як процес переведення понять з високого рівня загальності та абстрактності на більш низький рівень; як їх рух від меншої конкретності до більшої, результатом якого виступає найбільш конкретне поняття.

В якості об'єктивної конкретності в юридичній науці може виступати право в цілому, юридична норма та інші явища правової діяльності. Наприклад, при пізнанні норми права (її змісту, форми, структури, призначення) складається знання (поняття) про неї. Та якщо таке поняття відтворює юридичну норму в формі єдності «багатьох визначень», які фіксують важливі межі та ознаки норми, то його зміст є повністю конкретним¹⁸.

Досліджуючи конкретизацію, Г. Г. Шмельова дає їй наступне визначення: «конкретизація розуміється як процес, направлений на досягнення найбільшої конкретності понять, що співвідносяться між собою як загальне з особливим, або ж як загальне (особливе) – з одиничним»¹⁹.

Конкретизація являє собою властивість правового регулювання. Це особливий, об'єктивно необхідний процес, який зумовлений такими ознаками права, як його невизначеність та абстрактність змісту. Конкретизацію, зі слів М. О. Власенка, можливо назвати «проміжним» елементом між невизначеністю та визначеністю як правовими феноменами²⁰. У результаті формулюється поняття конкретизації як об'єктивної властивості правового регулювання, яке полягає в переході від невизначеності юридичного припису до його визначеності (правотворчості), а також невизначеності норми права у зв'язку з появою юридичного факту до його якості визначеного правового (індивідуального) регулятора (правореалізації). Здійснення конкретизації має на меті збільшення визначеності правового регулювання.

Здійснення конкретизації має велике значення на різних етапах правового регулювання. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що деякі аспекти поняття конкретизації, як вже було зазначено вище, були досліджені Н. О. Гредескулом, який розглядав конкретизацію в процесі реалізації права «істинною, реальною метою, а також і функцією суду ... слід вважати не захист, а розпізнання права, – розпізнання *in concreto*, у тих окремих випадках, в яких воно повинно було знайти своє здійснення»²¹. Разом з тим він наголошував на тому, що розпізнання права *in concreto* є ... інтелектуальним процесом, який здійснюється не тільки в судах»²².

Сутність конкретизації як методу заповнення прогалін у процесі правотворчої діяльності складається з того, що компетентні органи шляхом уточнення, доповнення, деталізації або пояснення сформульованих норм

права усувають існуючі прогалини правового регулювання. Конкретизація виступає як результат правотворчої діяльності після використання всіх способів тлумачення.

На думку М. М. Вопленка, поява терміна «конкретизація в праві» зумовлена, з одного боку, розвитком техніки правотворчості, а з іншого – розвитком теорії тлумачення правових норм. І. Л. Честнов аналізує конкретизацію як складний процес з точки зору постструктуралізму та сучасної соціальної антропології. Він визначає ряд проблем основних юридичних понять свободи, справедливості, рівності. Сам автор робить наступний висновок: «антрополого-правова науково-дослідна програма свідчить про необхідність конкретизації норми права в зв'язку з багатоманітністю та багатозначністю її вербального формулювання в соціологічному механізмі дії права та пропонує виявлення обумовленості права»²³.

М. М. Вопленко та Ю. А. Гаврілова найскладнішим юридичним явищем вважають розвиток права як стадію процесу його конкретизації, що породжує нове правове значення²⁴.

Розкривають поняття феномена конкретизації Б. С. Ебзєєв та Н. С. Бондар, які розуміють під конкретизацією «сам дух закону, який матеріалізується перш за все через загальноправові потреби свободи, рівності, природним чином необхідним в їх «заземленому» сприйнятті в якості безпосередньо діючих правових імперативів»²⁵.

Засновуючись на теоретичних ідеях, викладених вище, ми можемо зазначити, що конкретизація юридичних норм – це об'єктивно зумовлена, спрямована на підвищення точності й визначеності правового регулювання діяльність уповноважених органів, метою якої є переведення абстрактного змісту юридичних норм на більш конкретний рівень за допомогою логічних операцій обмеження обсягу вміщених у цих нормах понять, результати якої фіксуються в юридичних актах. Конкретизація правової норми покликана розвивати положення загальних норм враховуючи умови, місце, час та професії суб'єктів, особливим видам відносин. У зв'язку з чим, виникає залежність правових приписів: одні встановлюють загальні правила, інші уточнюють конкретні деталі регулювання. Отже, конкретизація правової норми або торкається деталей, яких загальна норма не передбачає, або логічно завершує початкову норму, оскільки, її реалізація ускладнена без її конкретизації. Конкретизація деталізує зміст нормативного регулювання, здійснює більш детальне упорядкування окремих сторін та елементів суспільних відносин. Особливістю правозастосовчої конкретизації є встановлення персоніфікованих конкретних велінь через створення індивідуальних правоконкретизуючих положень шляхом зменшення логічного обсягу понять юридичних норм на основі розширення їх змісту²⁶. Як у процесі тлумачення, так і конкретизації юридичних норм відбувається встановлення змісту поняття. Проте метою тлумачення поняття є встановлення вичерпного переліку всіх його суттєвих ознак, а при здійсненні конкретизації перелік ознак поняття, що тлумачиться, не є вичерпним (і може згодом доповнюватися), внаслідок чого відбувається певне звуження обсягу цього поняття²⁷.

На нашу думку, конкретизація – це необхідний засіб правового регулювання, зумовлений абстрактністю нормативних розпоряджень, які характеризуються необхідністю відобразити особливості змісту і межі правового регулювання окремих суспільних відносин та їх груп. Об'єктом процесу конкретизації є діючі законодавчі норми загального характеру, які в результаті конкретизуючої діяльності уповноважених на те суб'єктів стають максимально наближеними до умов їх застосування. Це досягається шляхом застосування логічної операції обмеження понять, суть якої полягає у зменшенні обсягу понять, що вміщені в юридичній нормі на основі розширення їх змісту²⁸.

Конкретизація правової норми має наступні ознаки: а) об'єктивно необхідна для забезпечення ефективного правового регулювання; б) вносить елемент новизни в суспільні відносини, що регулюються в результаті конкретизації; в) здійснюється компетентними державними та іншими уповноваженими органами; г) об'єктом виступають юридичні норми, що мають значний рівень загальності та абстрактності; д) є передумовою одноманітного застосування та реалізації юридичних норм, що є засобом забезпечення законності; е) в процесі конкретизації передбачається переробка змісту правової норми; ж) логічний механізм здійснення конкретизації права полягає в обмеженні обсягу понять; з) результат конкретизації – відносно нове правило поведінки, яке має більш вузьку галузь застосування; і) конкретизації підлягають лише ті відносини, які не відображені в емпірично фіксованих ознаках вчинків та подій і не можуть бути безпосередньо втілені у поведінку таким чином, щоб її можна було перевірити на відповідність правовим вимогам.

Природа конкретизації норми права є не точне відтворення норми права, а більш детально викладене правило поведінки, що міститься в ній. Особлива увага до юридичної природи правоконкретизації викликана наступним: норми права мають абстрактний характер, поширюють свою дію на необмежене коло осіб і реалізуються у необмеженій кількості правових ситуацій. Крім того, внаслідок нехтування правилами законодавчої техніки та з інших причин об'єктивного і суб'єктивного характеру правова система суспільства має чимало суперечностей, колізій, прогалин, які перешкоджають ефективній реалізації правових норм. Завдяки конкретизації зміст багатьох норм права, які конкретизуються, узгоджується з вимогами інших правових норм, долаються суперечності, заповнюються прогалини у праві. Юридична природа результатів правотворчої конкретизації полягає в створенні нових самостійних правових норм, що не виходять за межі закону, а розвивають та деталізують його.

У результаті проведеного дослідження та спираючись на загальнонаукове визначення поняття конкретизації правових норм можливо зробити наступні висновки:

по-перше, конкретизація є об'єктивним фактором ефективного правового регулювання, що здійснюється за допомогою уточнення абстрактних правил поведінки загального характеру;

по-друге, опосередкована державною волею, конкретизація являє собою вольову діяльність державних органів влади;

по-третє, об'єктом конкретизації є юридична норма, предметом – зв'язки загальних абстрактних юридичних норм з реальними життєвими обставинами, умовами їх дії.

по-четверте, конкретизація права – це діяльність державних або інших уповноважених органів влади, націлена на зменшення обсягу юридичних норм на підставі уточнення їх змісту, результати якої фіксуються в правових актах.

¹ Гредескул Н. А. К учению об осуществлении права. Интеллектуальный процесс, требующий для осуществления права: Социально – юридическое исследование. – Харьков, 1900. – 158 с. – С. 10.

² Гредескул Н. А. Современные вопросы права. – Харьков: Изд. кн. маг. П. А. Брейтигама, 1906. – С. 16.

³ Зейдер Н. Б. Судебное решение по гражданскому делу. – М., 1966. – С. 92.

⁴ Комиссаров К. И. Судебное усмотрение в советском гражданском процессе. // Сов. государство и право. – 1969. – № 4. – С. 51.

⁵ Вопленко Н. Н. Официальное толкование норм права – М.: Юрид. литература, 1976. – С. 23.

⁶ Ноздрачѳ А. Ф. Пределы конкретизации законов и подзаконных актов министерствами и ведомствами Союза ССР // Ученые записки ВНИИСЗ. Вып. 12. – М., 1968. – С. 14.

⁷ Там само.

⁸ Шмельова Г. Г. Конкретизация социалистического права как фактор совершенствования правового регулирования: Автореф. дис. канд. юр. наук. – Харьков, 1982; Шмельова Г. Г. Конкретизация юридических норм в правовом регулировании. – Львов, 1988. – 106 с. – С. 10.

⁹ Черданцев А. Ф. Правовое регулирование и конкретизация права // Применение советского права: Сб. ст. – Свердловск, 1974. – С. 37.

¹⁰ Безина А. К. Лазарев В. В. Конкретизация права в судебной практике // Сов. юстиция. – 1968. – № 2. – С. 6–7; Крусс В. И. Конституционные горизонты современной юридической техники. Конкретизация законодательства как технико – юридический прием нормотворческой, интерпретационной, правоприменительной практики // Государство и право. – 2009. – № 2. – С. 116–119.

¹¹ Вопленко Н. Н. Официальное толкование норм права // Юридическая литература. – 1976. – С. 16; Cardozo B. The nature of judicial process. New Haven, 1964. – P. 4.

¹² Овчинников А. И. Конкретизация в праве: природа и пути исследования // Конкретизация законодательства как технико – юридический прием нормотворческой, интерпретационной, правоприменительной практики: Материалы международного симпозиума (Геленджик, 27–28 сентября 2007 г.) / Под ред. Б. М. Баранова. – Н. Новгород, 2008. – С. 62.

¹³ Милорава Н. П. Роль категории конкретности в процессе познания: Автореф. дис. ... д-ра филос. наук. – Тбилиси, 1974. – С. 24.

¹⁴ Там само. – С. 27.

¹⁵ Волошко І. М. Конкретизація абстракцій // Філософські проблеми сучасного природознавства. – К., 1975. – Вип. 38. – С. 19.

¹⁶ Там само. – С. 21.

¹⁷ Костюк В. Н. О конкретности теоретической абстракций: Автореф. дис. ... канд. филос. наук. – К., 1965. – С. 5.

¹⁸ Сырых В. М. Метод правовой науки. – С. 139.

¹⁹ Шмельова Г. Г. Конкретизация социалистического права как фактор совершенствования правового регулирования: Автореф. дисс. канд. юр. наук. – Львов, 1988. – С. 106.

²⁰ Власенко Н. А. Конкретизация в праве: природа и пути исследования // Конкретизация законодательства как технико – юридический прием нормотворческой, интерпретационной, правоприменительной практики: Материалы международного симпозиума (Геленджик, 27–28 сентября 2007 г.) / Под ред. Б. М. Баранова. – Н. Новгород. – 2008. – С. 62.

²¹ Гредескул Н. А. Современные вопросы права. – Харьков: Изд. кн. маг. П. А. Брейтигама, 1906. – С. 15.

²² Там само.

²³ Вопленко Н. Н. Конкретизация в праве: природа и пути исследования // Конкретизация законодательства как технико – юридический прием нормотворческой, интерпретационной, правоприменительной практики: Материалы международного симпозиума (Геленджик, 27–28 сентября 2007 г.) / Под ред. Б. М. Баранова. – Н. Новгород. – 2008. – С. 62.

²⁴ Там само. – С. 118.

²⁵ Эбзеев Б. С. Конкретизация и актуализация норм Конституции Российской Федерации как условие и гарантия осуществления прав и обязанностей человека и гражданина // Российское правосудие. Научно-практический журнал. – 2008. – № 3 (23). – С. 4–17.

²⁶ Рабинович И. М., Шмелева Г. Г. Конкретизация правовых норм: Общетеоретические работы // Правоведение. – 1985. – № 6. – С. 31–39.

²⁷ Там само.

²⁸ Шмельова Г. Г. Вказана праця. – С. 106.

Резюме

Аналізується еволюція наукового дослідження проблем конкретизації у дореволюційній, радянській та сучасній літературі. Визначається поняття конкретизації, її риси та природа.

Ключові слова: конкретизація, тлумачення, правотворчість, правозастосування.

Резюме

Анализируется эволюция научного исследования проблем конкретизации в дореволюционной, советской и современной литературе. Дается определение понятия конкретизации, исследованы ее черты и природа.

Ключевые слова: конкретизация, толкование, правотворчество, правоприменения.

Summary

In this article, the evolution of scientific research of a specific problem in pre-revolutionary, soviet, and modern literature is being analyzed. It is also given a concept of concretization, its characteristics and nature.

Key words: concretization, interpretation, lawmaking, law enforcement.

Отримано 18.03.211

І. В. ГАЛИЦЬКИЙ

Ігор Володимирович Галицький, аспірант Національного університету «Одеська юридична академія»

**МІСЦЕ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ПРАВОВОМУ МЕНТАЛІТЕТІ
ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Згідно з Конституцією України (ст. 1) Україна є незалежною, демократичною, суверенною, соціальною та правовою державою. Для подальшої її розбудови важливою передумовою є усвідомлення народом своєї національної ідентичності, на основі якої формується національна свідомість і самосвідомість, правосвідомість, національний дух, етнічна ментальність. Вивчення особливостей українського менталітету, його основних характеристик привертає до себе особливу увагу і потребує детальнішого дослідження, адже менталітет нації тієї чи іншої держави є чинником, який визначає подальший її розвиток і місце серед цивілізованих країн світу. Дослідження проблематики менталітету, який є важелем впливу на політичну, економічну, духовну, культурну, а також правову сфери життєдіяльності суспільства, завжди є актуальною.

Важливе місце серед видів менталітету відводять саме правовому менталітету, який є одним із фундаментальних у загальній теорії права. Правовий менталітет – це в першу чергу рівень правосвідомості, який відбивається у цілісній сукупності правових звичок, знань, уявлень, у способі правового сприйняття. Поняття «правовий менталітет» є необхідною передумовою для вивчення правової культури та правової свідомості. Правовий менталітет характеризується значною практичною спрямованістю, зокрема, досвід правового регулювання суспільних відносин орієнтує людей на те, що саме необхідно використовувати та розвивати з правового надбання попередніх поколінь, а від чого потрібно відмовитися. Менталітет закріплює стереотипні моделі поведінки, які є складовими компонентами громадського порядку. При цьому правовий менталітет не пов'язаний з державною ідеологією і не залежить від наукових концепцій та доктрин, правових течій з роз'яснення тих чи інших новацій у праві. Правовий менталітет – це відносно цілісна сукупність правових звичаїв, вірувань, думок, складова єдиної психокультурної традиції, явище світоглядного порядку, наслідок дії на правосвідомість колективно несвідомого, що має вияв у специфіці поведінки, локальних вчинках як результат формування світогляду від найдавніших форм протягом багатьох поколінь.

Український правовий менталітет є своєрідним та оригінальним. Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема правового менталітету українців є предметом уваги досить широкого кола дослідників, таких, як В. Касьян, А. Топчій, В. Горський, І Кушніренко, Т. Андрущенко, А. Асмолов, А. Кондаков, І. Верхіль, Н. Чібісова, Ю. Тищенко, Г. Лозко, О. Киричук, М. Монастирська, Є. Онацький та ін. Аналіз праць зазначених учених свідчить, що до системоутворювальних ознак української ментальності відносять: анархічний індивідуалізм, що виявляється у різних формах відцентрового, партикулярного прагнення до особистої свободи, без належного потягу до державності; інтровертованість вищих психічних функцій у сприйнятті навколишньої дійсності; кордоцентричність, що виявляється у чутливості, емпатії, любові до природи, у пісенному фольклорі, обрядовості; перевагу емоційного, почуттєвого над волею та інтелектом¹.

Поширення процесів глобалізації та загострення суперечностей між владою та опозицією, окремими регіонами, конфесіями, етнічними групами, носіями різних мов і культур потребує пошуку шляхів забезпечення миру і стабільності в усіх сферах суспільного життя. Тому слушним є твердження, що вагомим чинником, що уможливило досягнення миру і стабільності в усіх сферах суспільного життя, є толерантність (від лат. *tolerantia* – терпіння)². Так, деякі автори розглядають толерантність як характерну рису правового менталітету українців. Серед ментальних рис українців історик та громадський діяч Микола Костомаров (1817–1885) називає «дух терпимості»: «Південноруси з незапам'ятних часів звикли чути у себе чужу мову: